

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№3

2026

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, mart.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukurimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

RAQAMLI IQTISODIYOTDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINING IQTISODIY XAVFSIZLIGIGA TA'SIR ETUVCHI TIZIMLASHTIRILGAN TAHDIDLAR.....	40
Qodirov Tuyg'un Uzoqovich, Nabiyev Bexzod Shavkatovich	
SANOAT TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSIYA VA TEXNOLOGIK MODERNIZATSIYANING O'RNI	44
Boboqulov Sanjar Bahromqulovich	
YASHIRIN IQTISODIYOTNI BAHOLASHNING USLUBIYOTI VA UNING SOLIQ TIZIMIDA QO'LLANILISHI	49
To'xtabayev Oybek Odilovich	
YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR.....	56
Ismailov Bobir Salomovich	
TIJORAT BANKLARI INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI	62
Yangiboyev F.B.	
MINTAQAVIY IQTISODIY SALOHİYATDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	68
Turayev Og'abek Kaxramonovich	
XORIJIY MAMLAKATLARDA TO'QIMACHILIK KLASTERLARINI RIVOJLANTIRISH TAJRIBASI.....	75
Yusupova Feruza Yo'ldoshevna	
BANK XIZMATLARI SIFATINI BOSHQARISHNING INTEGRATSION VA ADAPTIV MODEL.....	83
Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li	
QURILISH TASHKILOTLARI FAOLIYATINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI EKONOMETRIK MODELLAR ASOSIDA BAHOLASH	89
Qidirniyazov Ajiniyaz Sherniyazovich	
ICHKI NAZORAT VA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDAGI XAVFLARNI BOSHQARISH	94
Islamova Nargiza Mirzaxidovna	
TURIZMNING MINTAQADA IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI	104
Rasulova Muxabbat Teshabayevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH ORQALI INVESTITSION JOZIBADORLIKNI OSHIRISHNING HOZIRGI KUNDAGI HOLATI TAHLILI	111
Begamov S.X.	
RETHINKING JOB CREATION: ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF MACROECONOMIC EMPLOYMENT ANALYSIS.....	116
Zakhidov Azizbek Rustamovich	
HUDUDIY TURIZM KLASTERLARINI SHAKLLANTIRISH VA ULARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	125
Ro'zimova Xusnora Mirzobek qizi	
SUG'URTACHILIK VA O'ZBEKISTONDA SUG'URTA SEKTORINING HOLATI.....	129
O'runboyeva Sotima Alisher qizi	
GO'SHT VA GO'SHT MAHSULOTLARINI SANOAT USULIDA QAYTA ISHLASHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI.....	134
Xaydarova Sitora Suranbay qizi	
KORXONALAR QIYMATINI BAHOLASH VA BOZOR BAHOSINI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASI.....	139
Abduraxmanov Sherzodbek Ravshanovich	
YASHIL IQTISODIYOT: EKOLOGIK BARQARORLIK VA IQTISODIY SAMARADORLIK UYG'UNLIGI.....	145
Jamaldinova Asalxon Saliyevna	
2025-YILDA O'ZBEKISTON UCHUN ENG YAXSHI 10 TA TRANSPORT TEXNOLOGIYALARI VA INNOVATSIYALARI	151
Mamasaliyeva Mukaddas Ibadullayevna, Beketov Timur Kazakbayevich	

MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHNING INTEGRATSIYALASHGAN YONDASHUVLARI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TIZIMLAR QIYOSIY TAHLILI	155
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich	
ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ: ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ	163
Хайдарова Ёркиной Аскар кизи	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA INNOVATSION TADBIRKORLIKNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING FISKAL VA INSTITUTSIONAL MEKANIZMLARI	170
Mamatova Nodira Mirzavaliyevna	
ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И УСТОЙЧИВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ: ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ МОДЕЛИ ПЕРЕХОДА ТЕПЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВ ТАШКЕНТСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ НА СОЛНЕЧНЫЕ СИСТЕМЫ ЭНЕРГОСНАБЖЕНИЯ	178
Срожиддинова Зарина Хайриддиновна, Абдувалиева Зилола Абдуллаевна	
МАМЛАКАТИМИЗДА QISHLOQ HUDUDLARIDA XIZMATLAR SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	186
Yuldashova Nilufar Ziyabayevna	
RIVOJLANISHDA RAQOBAT EMAS, BALKI HAMKORLIKNING USTUVORLIGI: NAZARIY VA AMALIY TAHLIL	190
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
IJTIMOY HIMOYA QAMROVINI KENGAYTIRISH MEKANIZMLARI VA "QAMRAB OLINMAGAN O'RTA QATLAM" MUAMMOSI	196
Bafoev Farrux Jo'raqulovich	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA EKOLOGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	202
Shanazarova Gulyoraxon Baxtiyarovna	
O'ZBEKISTON STARTAP EKOTIZIMIDA INVESTITSIYA JALB QILISH JARAYONINING INSTITUTSIONAL MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH MEKANIZMLARI	208
Xoliqova Xurshidaxon Xayotjon qizi	
INNOVATSION IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA STARTAP EKOTIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY JIHLTLARI	214
Usmanov Gafurjon Shavkatovich	
QURILISHDA ISHLAB CHIQRISH VA SIFATNI BOSHQARISH TIZIMLARINING RIVOJLANISHI	220
Buriyev Xakim Toshimovich, Usmanov Ilxom Achilovich	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSION MUHITNI TAKOMILLASHTIRISHNING STRATEGIYALARI	225
Xolov Sherali Axrorboyevich	
2010-2024-YILLARDA O'ZBEKISTONDA TO'QIMACHILIKNI INVESTITSIYALASHNING EKONOMETRIK TAHLILI	229
Ashurov Shuhratbek Qudrat o'g'li	
TIJORAT BANKLARI MOLIYAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY USULLARI	233
Sherbekova Kamola Norbekovna	
AHOLI MOLIYAVIY SAVODXONLIGI DARAJASI VA UNI BAHOLASHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI	243
Abduvoxidov Akmal Abdulazizovich	
MARKAZIY BANK KURS SIYOSATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI	249
Saydullayev Nodirbek Narzullaevich	
O'ZBEKISTON MINTAQALARIDA BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISH SALOHİYATI VA MUAMMOLARI	258
Raupov Shuxrat Soyibovich	
ЭКОТУРИЗМ В УЗБЕКИСТАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	264
Абидова Дилфуза Игамбердиевна, Рахматуллаева Зулайхо Хасан кизи	
DIGITAL ECONOMY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BUSINESS CHANGE IN THE REGIONS	270
Abdullayev Muzaffar Abdujabbarovich	

QISHLOQ XO'JALIK MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASHDA IOT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	273
Mirzaev Dilshod Artikovich	
ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ СТАРТАП-ПРОЕКТОВ В ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА.....	279
Касимова Наргиза Сабитджановна	
YASHIL IQTISODIYOTNING NAZARIY ASOSLARI VA UNGA ILMIY YONDASHUVLAR.....	284
Ismoyilova Mahliyo Oybek qizi	
BOSHQARUVDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR (OLIV TA'LIM MISOLIDA).....	289
Kariyeva Gulnora Abdullayevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA KORPORATIV MIJOZLARGA XIZMAT KO'RSATISHNING AMALDAGI HOLATI VA ASOSIY TENDENSIYALARI.....	295
Qurbonov Odilbek Ro'zmatovich	
O'ZBEKISTONDA SPORT FEDERATSIYALARI VA ASSOTSIATSIYALARINI SAMARALI BOSHQARISH TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'LLARI.....	302
Umed Farmonkulovich Radjabov	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN IQTISODIY MEKANIZMNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA ULARNING AMALIY AHAMIYATI.....	307
Mullayeva Mexrangiz Axtam qizi	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA).....	313
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Muradova Nazira Raximjanovna	
RAQAMLI MARKETING VA ONLAYN PLATFORMALAR ORQALI EKOTURISTIK MAJMUALARNI OMMALASHTIRISH TRENDI.....	318
Xolmatova Parvina Asliddin qizi	
O'ZBEKISTONDA SOLIQ MA'MURCHILIGI STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI VA ULARNI YECHIMLAR.....	323
Normurzayev Umid Xolmurzayevich	
РАЗВИТИЕ ДИСТАНЦИОННОГО БАНКОВСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК ФАКТОР РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА.....	327
Бахтиёров Худайберган Хамдам угли	
MAHALLIY BUDJETLARDA TRANSFERTLARGA QARAMLIK DARAJASINI BAHOLASH (XORAZM VILOYATI MISOLIDA).....	335
Xudoyqulov Hamidjon Abdullayevich	
QORAQALPOG'ISTON QISHLOQ XO'JALIGIDA RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISHNI BOSHQARISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI.....	342
Tajibaev Berdax Asqarbay uli	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA INNOVATSION JARAYONLARNI JADALLASHTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	347
Ashurova Maftuna Ortiq qizi	
STRATEGIC DIRECTIONS FOR INCREASING CAPITAL EFFICIENCY OF COMMERCIAL BANKS: DIGITALIZATION AND RISK MANAGEMENT INTEGRATION.....	352
Sadullaeva Mokhinur Aziz kizi	
TECHNOLOGY MANAGEMENT AND SME INTERNATIONALIZATION: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW.....	358
Abduxafizova Madinabonu Mirabbos qizi	
TA'LIM SIFATINI BAHOLASH MEZONLARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....	363
Mamadiyarov Zokir Toshmurovich	
SMART UNIVERSITET KONSEPSIYASI ASOSIDA REYTING VA RAQOBATBARDOSHLIKNI INTEGRAL BOSHQARISH.....	371
Xudoyqulov Husen Ahadovich	

BUXGALTERIYA HISOBINING MILLIY VA XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA MOLIYAVIY HISOBOT 1-SHAKLINING QIYOSIY TAHLILI	379
Shodiyev Murodjon Bakirovich	
SUG'URTA BOZORINING RAQAMLI RIVOJLANISHIDA NAZARIY QARASHLAR	384
G'oziyeva Aziza Abdusalomovna	
MINTAQAVIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA INNOVATSION LOYIHALAR SAMARADORLIGINI BAHOLASH USULLARI	389
Xamrayev Quvvat Iskandarovich	
MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI	397
P.SH.Usmonov	
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОВ ИНВЕСТИЦИОННОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОЦЕНКИ ДОХОДНОСТИ АКЦИЙ УЗБЕКСКИХ ЭМИТЕНТОВ.....	401
Ирмухамедова Муслима Дилшодовна	
KORXONA VA TASHKILOTLARDA INSON KAPITALIDAN SAMARALI FOYDALANISHDA KORPORATIV MADANIYAT, AXLOQIY-RUHIY VA MA'NAVIY MUHITNING O'RNI	407
Suyunov Dilmurod Xolmurodovich, Qodirov Tuyg'un Uzoqovich	
ELEKTRON PULLARNING MOHIYATI VA ULARNING MILLIY TO'LOV TIZIMIDAGI ROLI.....	416
Toshniyozov Sherali Kamoliddinovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA UY XO'JALIKLARINING TADBIRKORLIK FAOLIYATINI KENGAYTIRISH.....	423
Eshbaeva Shahnoza Faxriddinovna	
APPLICATION OF EXTREME MODELS IN ASSESSING THE ECONOMIC POTENTIAL OF AN ENTERPRISE	428
Musayeva Shaira Azimovna	
SOLIQ MA'MURCHILIGIDA XORIJIY TAJRIBA HAMDA UNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH SAMARADORLIGI.....	435
Bozorova Ozoda Raximovna	
DAVLAT FUQAROLIK XIZMATI IMIJINI OSHIRISHDAGI MUAMMOLARNI HAL ETISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI: QIYOSIY TAHLIL.....	439
Bekmurodov Navruz Ergashevich	
TA'LIM XIZMATLARI SOHASIDA YARATILGAN YALPI QO'SHILGAN QIYMAT DINAMIKASI VA UNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	449
O'rinov Komiljon Kozimovich	
BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHNING MINTAQAVIY OMILLARI.....	453
Salomat Norova	
QURILISH MATERIALLARI BOZORI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	459
Usubjonov Zaxriddin Vasliddin o'g'li	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKSPORT OPERATSIYALARINI SUG'URTA QILISHNI RIVOJLANTIRISH.....	465
Xalikov R. B.	
BIZNES JARAYONLAR AUTSORSINGINI OPTIMALLASHTIRISH USULLARI TAHLILI	472
Uzaqov Ortik Shaymardanovich	
DAVLAT MOLIYAVIY BOSHQARUVI SAMARADORLIGINING IJTIMOY ADOLATGA TA'SIRINING PEFA VA CEQ METODOLOGIYALARI ORQALI TAHLILI	477
Zokirjonov Muhammadsodiq Ravshanbek o'g'li	
NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL QILISHNING XORIJ TAJRIBASI	485
Turmanqulov Norpo'lat Sa'dullayevich	

NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL QILISHNING XORIY TAJRIBASI

Turmanqulov Norpo'lat Sa'dullayevich

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim,
fan va innovatsiyalar vazirligi Toshkent shahar boshqarmasi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Email: norpulat@inbox.ru

ORCID: 0009-0004-0916-2871

Annotatsiya. Mazkur maqolada nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ichki audit xizmatini tashkil etishning xorijiy tajribasi o'rganilgan. Tadqiqotda AQSH, Kanada hamda Yevropa mamlakatlari oliy ta'lim muassasalarida ichki audit tizimini tashkil etishning institutsional modeli, boshqaruv tuzilmasidagi o'rni va faoliyat mexanizmlari tahlil qilingan. Xususan, ichki auditning mustaqilligini ta'minlash, audit qo'mitasi bilan o'zaro aloqasi, riskga asoslangan audit rejalashtirish tizimi, audit natijalarini monitoring qilish hamda shaffoflikni ta'minlash mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlar tajribasida ichki audit korporativ boshqaruv tizimining muhim elementi sifatida faoliyat yuritib, ta'lim muassasalarida risklarni boshqarish, ichki nazoratni takomillashtirish va strategik qarorlar qabul qilish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi. Olingan natijalar asosida nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ichki audit xizmatini tashkil etishning samarali modeli bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ichki audit, nodavlat oliy ta'lim muassasalari, audit qo'mitasi, riskga asoslangan audit, korporativ boshqaruv, ichki nazorat tizimi, audit rejalashtirish, monitoring, shaffoflik, xalqaro tajriba.

Abstract. This article examines the international experience of organizing internal audit services in private higher education institutions. The study analyzes the institutional model of internal audit systems, their role within governance structures, and operational mechanisms in higher education institutions in the United States, Canada, and European countries. Particular attention is given to ensuring the independence of internal audit, its interaction with the audit committee, risk-based audit planning, monitoring of audit results, and mechanisms for ensuring transparency. The findings indicate that in developed countries internal audit functions as an essential component of corporate governance, supporting risk management, improving internal control systems, and facilitating strategic decision-making processes within educational institutions. Based on the obtained results, scientific and practical conclusions are proposed for developing an effective model for organizing internal audit services in private higher education institutions.

Key words: internal audit, private higher education institutions, audit committee, risk-based auditing, corporate governance, internal control system, audit planning, monitoring, transparency, international experience.

Аннотация. В данной статье изучен зарубежный опыт организации службы внутреннего аудита в негосударственных высших образовательных учреждениях. В исследовании проанализированы институциональная модель организации системы внутреннего аудита, её место в структуре управления и механизмы функционирования в высших образовательных учреждениях США, Канады и стран Европы. В частности, рассмотрены вопросы обеспечения независимости внутреннего аудита, его взаимодействия с аудиторским комитетом, системы риск-ориентированного планирования аудита, мониторинга результатов аудита и механизмов обеспечения прозрачности. Результаты исследования показывают, что в практике развитых стран внутренний аудит функционирует как важный элемент системы корпоративного управления и способствует управлению рисками, совершенствованию системы внутреннего контроля и поддержке процесса принятия стратегических решений в образовательных учреждениях. На основе полученных результатов разработаны научно-практические выводы по формированию эффективной модели организации службы внутреннего аудита в негосударственных высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: внутренний аудит, негосударственные высшие образовательные учреждения, аудиторский комитет, риск-ориентированный аудит, корпоративное управление, система внутреннего контроля, планирование аудита, мониторинг, прозрачность, международный опыт.

KIRISH

So'nggi yillarda global ta'lim tizimida xususiy oliy ta'lim muassasalarining roli ortib bormoqda. Ushbu muassasalar ta'lim xizmatlari bozorida raqobatni kuchaytirishda, innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishda va kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, xususiy oliy ta'lim muassasalarining samarali ishlashi ularning moliyaviy barqarorligiga, boshqaruv tizimining shaffofligiga va resurslardan samarali foydalanishga bevosita bog'liq. Shuning uchun ushbu muassasalarda zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, xususan, ichki audit funksiyasini samarali tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi.

Ichki audit tizimi tashkilot faoliyatining turli sohalarini mustaqil baholash, xavflarni aniqlash, ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishni takomillashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, xususiy oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy resurslar, grantlar, shartnoma daromadlari va investitsiyalar bilan bog'liq ko'plab bitimlar ichki audit funksiyasining ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu funktsiya boshqaruv organlariga ta'lim muassasasining strategik maqsadlariga erishish uchun tahliliy va maslahat ma'lumotlarini taqdim etadi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida samarali ichki audit tizimi korporativ boshqaruvning muhim elementi hisoblanadi. Xususan, Qo'shma Shtatlar, Buyuk Britaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda ichki audit funksiyalari universitetlar ichida mustaqil bo'linma sifatida faoliyat yuritadi, moliyaviy nazorat, operatsion audit, risklarni boshqarish va muvofiqlikni monitoring qilishni amalga oshiradi. Ushbu tajriba ta'lim muassasalarida shaffoflikni ta'minlashga, resurslardan samarali foydalanishga va strategik rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

Shu munosabat bilan xususiy oliy ta'lim muassasalarida ichki audit funksiyalarini tashkil etish bo'yicha xalqaro tajribani o'rganish, eng yaxshi amaliyotlarni tahlil qilish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotning maqsadi xususiy oliy ta'lim muassasalarida ichki audit funksiyalarini tashkil etishning samarali modelini ishlab chiqish va boshqaruv tizimining shaffofligini oshirishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ichki audit xizmatini tashkil etish masalasi xalqaro amaliyotda korporativ boshqaruv tizimining muhim elementi sifatida keng yoritilgan. Ushbu yo'nalishda bir qator xalqaro tashkilotlar va oliy ta'lim muassasalari tomonidan ishlab chiqilgan me'yoriy hujjatlar hamda metodik qo'llanmalar ichki audit faoliyatini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini belgilab beradi.

Avvalo, ichki audit faoliyatining umumiy professional tamoyillari va standartlari "The Institute of Internal Auditors" tomonidan ishlab chiqilgan "International Professional Practices Framework (IPPF)" hujjatida bayon etilgan. Mazkur hujjatda ichki auditning asosiy maqsadi tashkilot faoliyatiga qiymat qo'shish hamda risklarni boshqarish, ichki nazorat va korporativ boshqaruv jarayonlarining samaradorligini oshirishga ko'maklashishdan iborat ekani ta'kidlanadi. IPPF doirasida ichki auditorlar faoliyati mustaqillik, obyektivlik, professionallik va tizimli yondashuv tamoyillari asosida amalga oshirilishi zarurligi qayd etilgan. Ushbu konseptual yondashuv oliy ta'lim muassasalarida ham ichki audit xizmatini tashkil etishda asosiy metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida audit qo'mitasi faoliyatini tashkil etish va ichki audit bilan o'zaro aloqalarini tartibga solishda muhim manbalardan biri "Committee of University Chairs" tomonidan ishlab chiqilgan "Higher Education Audit Committees Code of Practice" hisoblanadi. Ushbu kodeksda audit qo'mitasining asosiy vazifalari, vakolatlari hamda ichki audit faoliyatini nazorat qilish mexanizmlari yoritilgan. Xususan, hujjatda audit qo'mitasi boshqaruv kengashiga ichki nazorat tizimi, risklarni boshqarish va moliyaviy hisobotlarning ishonchligi bo'yicha mustaqil kafolat beruvchi muhim institut sifatida ta'riflanadi. Shuningdek, kodeksda ichki audit xizmatining mustaqilligini ta'minlash, audit rejasini tasdiqlash hamda audit natijalarini muhokama qilish kabi muhim jarayonlar audit qo'mitasi orqali amalga oshirilishi lozimligi ko'rsatib o'tilgan.

Ichki audit faoliyatining oliy ta'lim muassasalaridagi amaliy tashkil etilishi "Trinity College Dublin" tomonidan ishlab chiqilgan "Internal Audit Charter" hujjatida ham batafsil bayon etilgan. Mazkur ustavda ichki audit xizmatining maqsadi, vakolatlari, hisobdorlik mexanizmlari hamda audit jarayonining asosiy bosqichlari aniq belgilab berilgan. Xususan, ichki auditning audit qo'mitasiga funksional jihatdan hisobot berishi, ma'muriy masalalarda esa universitet boshqaruvi bilan hamkorlik qilishi ichki auditning mustaqilligini ta'minlovchi muhim omil sifatida qayd etiladi. Shuningdek, hujjatda riskga asoslangan audit rejalashtirish, audit natijalari bo'yicha hisobot taqdim etish hamda tavsiyalar ijrosini monitoring qilish mexanizmlari ko'rsatib berilgan.

Umuman olganda, yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlar tajribasida oliy ta'lim muassasalarida ichki audit tizimi mustaqil va professional faoliyat sifatida shakllangan bo'lib, u audit qo'mitasi orqali boshqaruv tizimi bilan uzviy bog'langan holda faoliyat yuritadi. Shu bilan birga, riskga asoslangan rejalashtirish, audit natijalarini monitoring qilish va shaffoflikni ta'minlash kabi tamoyillar ichki audit xizmatining samarali faoliyat yuritishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvlar nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ichki audit xizmatini tashkil etish jarayonini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning bir qator usullaridan foydalanildi. Avvalo, tizimli yondashuv asosida nodavlat oliy ta'lim muassasalarida ichki audit xizmatini tashkil etishning nazariy asoslari va xalqaro tajribasi o'rganildi. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil usuli yordamida AQSH, Kanada hamda Yevropa mamlakatlari oliy ta'lim muassasalarida ichki auditni tashkil etish amaliyoti o'zaro solishtirildi. Shuningdek, institutsional tahlil usuli orqali ichki audit xizmatining boshqaruv tizimidagi o'rni, audit qo'mitasi bilan o'zaro aloqasi hamda hisobdorlik mexanizmlari baholandi.

Tadqiqotda empirik ma'lumotlarni umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan ham foydalanilib, ichki audit faoliyatining asosiy elementlari – riskga asoslangan rejalashtirish, audit qamrovi, hisobot berish tizimi hamda tavsiyalar ijrosini monitoring qilish mexanizmlari tahlil qilindi. Bundan tashqari, ilmiy abstraksiya va induksiya usullari orqali xorijiy tajribada qo'llanilayotgan samarali amaliyotlar umumlashtirilib, ularni nodavlat oliy ta'lim muassasalari boshqaruv tizimiga moslashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

AQSH va Kanada universitetlarida ichki auditni tashkil etish amaliyoti, avvalo, ichki auditni "boshqaruv tizimiga xizmat qiluvchi, lekin operatsion boshqaruvdan mustaqil" institut sifatida huquqiy-me'yoriy rasmiylashtirish (audit ustavi/charter), keyin esa riskga asoslangan rejalashtirish, natijalarni boshqaruvga yetkazish va kuzatuv (follow-up) mexanizmlarini yo'lga qo'yish bilan tavsiflanadi. Xususan, Braun universitetida ichki audit "mustaqil, obyektiv va konsalting xarakteridagi faoliyat" bo'lib, uning vazifasi tashkilotga qiymat qo'shish va risk-nazorat-boshqaruv jarayonlarini tizimli baholash orqali maqsadlarga erishishga ko'maklashish sifatida yoritiladi. Shu bilan birga rahbar (Chief Audit Executive) funksional jihatdan audit qo'mitasiga, ma'muriy jihatdan esa moliya va administratsiya bo'yicha ijrochi rahbarga hisobot berishi mustaqillikni ta'minlovchi yondashuv sifatida ko'rsatiladi ("Universitet boshqaruvi yoki ichki nazorat jarayonlari uchun operatsion javobgarlik audit xizmatiga yuklanmaydi").

Kanada amaliyotida ham (masalan, Western universiteti) ichki auditning missiyasi boshqaruv rahbarlarini maqsadlarga erishtirishda qo'llab-quvvatlash, ya'ni "risklarni boshqarish, ichki nazorat va korporativ boshqaruv jarayonlariga yo'naltirilgan mustaqil va obyektiv kafolat hamda maslahat xizmatlarini taqdim etish" sifatida belgilangan. Bu yerda "funktional hisobotlilik mustaqillik manbai" ekanligi ochiq ta'kidlanadi: audit qo'mitasi ichki audit ustavi va yillik ish rejasini tasdiqlashi, ichki audit rahbarini tayinlash yoki almashtirish bo'yicha nazorat vakolatiga ega bo'lishi va audit funksiyasiga to'g'ridan-to'g'ri kirishni ta'minlashi ko'zda tutiladi.

AQSH universitetlari misolida ichki audit "ishonch infratuzilmasi"ning markaziy bo'g'ini sifatida ham qaraladi. Masalan, Pittsburgh universitetida ichki audit "universitet faoliyatini yaxshilash va qiymat yaratishga qaratilgan mustaqil kafolat va konsalting" sifatida ta'riflanib, universitetning ta'lim, ilmiy tadqiqot va jamoat xizmati missiyasini bajarishi uchun turli manfaatdor tomonlar (vasiylar, professor-o'qituvchilar, xodimlar, talabalar, jamoatchilik) ishonchini saqlash zarurligi qayd etiladi. Ichki audit esa aynan shu ishonchni "mustaqil tekshiruvlar va audit qo'mitasiga xulosalarni yetkazish" orqali qo'llab-quvvatlashi ta'kidlanadi.

Audit qamrovi va xizmat turlari bo'yicha AQSH va Kanada universitetlarida ichki audit ko'pincha moliyaviy audit, muvofiqlik (compliance) auditori, operatsion audit, IT-audit, konsalting yoki maslahat xizmatlari hamda maxsus tekshiruvlarni (surishtiruvlarni) o'z ichiga oladi. Masalan, Pittsburgh universiteti ichki audit xizmatlari spektrini aynan shu kesimda ko'rsatadi va operatsion auditda resurslardan foydalanish hamda ichki nazorat muhitini baholash ichki risklarni boshqarish va kamaytirish bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Ryerson (Kanada) amaliyotida ham yillik audit rejasi turli audit turlarini qamrab olishi, operatsion audit esa samaradorlik, natijadorlik va tejamkorlikni baholashi hamda resurslardan oqilona foydalanish va aktivlarni himoyalash kabi mezonlarni tekshirishi yoritiladi (1-jadval).

1-jadval. AQSH va Kanada universitetlarida ichki auditni tashkil etishning amaliy modeli¹

Universitet (mamlakat)	Mustaqillik va hisobdorlik modeli	Riskga asoslangan rejalashtirish	Qamrov va audit turlari	Hisobot va monitoring	Shaffoflik / xabar berish kanali
Brown (AQSH)	“Funksional hisobdorlik audit qo‘mitasi orqali”, ma‘muriy hisobdorlik moliya-administratsiya rahbariga; operatsion javobgarlikdan ajratish	“Riskga asoslangan moslashuvchan audit rejasi”ni taqdim etish va yangilash	compliance, moliya, operatsion, qurilish, IT, konsalting, surishtiruvlar	Audit qo‘mitasiga muhim masalalarni yetkazish, tuzatish choralarini keyingi tekshiruvlar bilan baholash	EARS orqali kelgan muammolar bo‘yicha axborotni rahbariyat/audit qo‘mitasiga yetkazish
Pittsburgh (AQSH)	Audit qo‘mitasi va ma‘muriy/akademik rahbariyatga xulosalarni yetkazish orqali “ishonchni qo‘llab-quvvatlash”	Risklarni “aniqlash-oldini olish-yumshatish”ga ko‘maklashish missiyada aks etgan	Moliyaviy, muvofiqlik, operatsion, IT, konsalting, maxsus tekshiruvlar	SOX 404 ruhida muhim nazoratlarni hujjatlashtirish va test qilish amaliyoti	AlertLine orqali anonim xabar berish
Western (Kanada)	Funksional hisobotlilik audit qo‘mitasi orqali “mustaqillik manbai”	4 yillik reja: risk baholash → ball berish → ustuvorlik → audit qo‘mitasida tasdiqlash	Universitetning barcha bo‘linmalariga qamrov; audit chastotasi risk/ahamiyat/resursga bog‘liq	Natijalarni rahbariyat va audit qo‘mitasiga yetkazish	Safe disclosure misollari va tartibi mavjud
Kansas (AQSH)	“Kafolat + konsalting” missiyasi, keng korporativ qamrov	Yil yakunida risk baholash; keyingi yil reja rahbariyat va audit/finans qo‘mitasida ko‘rib chiqiladi	Moliyaviy va operatsion axborot ishonchligi, compliance, resurslar samaradorligi va h.k.	Yakuniy hisobot + 1 yil follow-up	-
Purdue (AQSH)	Operatsion vakolatdan ajratish orqali mustaqillik (“audit tekshiradigan jarayonlarga boshqaruv vakolati yo‘q”)	Reja institutsional risklar ro‘yxati asosida tuziladi	Risk-nazorat-boshqaruv adekvatligi, resurslar tejamkorligi, axborot ishonchligi va b.	Natijalarni yetkazish va keyingi harakatlar majburiyati	Anonim xabar berish dasturini administratsiyalash vazifasi
Ryerson (Kanada)	Ichki audit xizmatlari safe disclosure tizimi bilan bog‘langan	Yillik audit rejasi turli audit turlarini qamrab oladi	Moliyaviy, compliance, operatsion, IT va b.	Bo‘linmalar javobi yakuniy hisobotga kiritiladi; tavsiyalar ijrosi bo‘yicha jamlama holat hisobotlari	Onlayn anonim xabar (identifikatsiyasiz)

Natijalarni yetkazish va kuzatuv mexanizmi ham muhim farqlovchi jihatdir: Kansas universitetida yakuniy hisobotdan so‘ng audit topilmalari bir yil davomida kuzatib borilishi belgilangan. Ryerson amaliyotida esa tavsiyalar bo‘yicha bo‘linma rahbarlarining yozma javobi yakuniy hisobotga kiritilishi, yakuniy hisobot nusxalari yuqori rahbariyat va tashqi auditorlarga ham taqdim etilishi, keyinchalik tavsiyalar ijrosi bo‘yicha jamlama holat hisobotlari chiqarilishi ko‘rsatiladi.

Shaffoflik va qoidabuzarliklar haqida xabar berish tizimlari ham AQSH va Kanada amaliyotida ichki audit bilan integratsiyalashgan. Masalan, Pittsburgh universitetida muammo bo‘yicha anonim va maxfiy xabar berish

¹ Muallif ishlanmasi

uchun maxsus “AlertLine” kanali mavjudligi keltiriladi. Ryerson universitetida esa onlayn shaklda shaxsni ko’rsatmasdan ham moliyaviy suiiste’mollik bo’yicha xabar berish mumkinligi, shuningdek safe disclosure siyosati universitetning moliyaviy javobgarlik va jamoatchilik ishonchini kuchaytirishga xizmat qilishi bayon etiladi.

AQSH va Kanada universitetlarida ichki audit “uch ustun”da quriladi – ustav va audit qo’mitasi orqali institutsional mustaqillik; riskga asoslangan yillik yoki ko’p yillik rejalashtirish; audit natijalari bo’yicha javobgarlikni kuchaytiradigan hisobot, monitoring hamda anonim xabar berish kanallari. Bu model nodavlat OTMLar uchun ham bevosita mos keladi: ta’sischilar yoki vasiylar kengashi huzurida audit qo’mitasining mavjudligi, ichki audit rahbarining funksional hisobdorligi, risk xaritasi asosida rejalashtirish hamda tavsiyalar ijrosini monitoring qilish orqali boshqaruv tizimiga bir vaqtning o’zida “ishonch” va “barqarorlik” indikatorlari kiritiladi.

Yevropa mamlakatlarida (ayniqsa Buyuk Britaniya va Irlandiya oliy ta’lim sektorida) ichki auditni tashkil etish tajribasi “OTM boshqaruv – audit qo’mitasi – ichki audit” zanjiri orqali institutsional kafolatni kuchaytirishga qaratilgan. Bu modelda ichki audit alohida tekshiruvchi bo’lim sifatida emas, balki boshqaruv organlari (kengash/board, audit qo’mitasi) uchun mustaqil kafolat va maslahat beruvchi, risklarni boshqarish hamda ichki nazorat tizimini baholovchi professional funksiyaga aylantiriladi. Shu yondashuvning asosiy ma’nosi shundaki, ichki auditning samaradorligi faqat protseduralar bilan o’lchanmaydi; u boshqaruv madaniyati, vakolatlar taqsimoti, hisobdorlik va shaffoflik talablariga tikilgan bo’lishi kerak. Masalan, Buyuk Britaniya oliy ta’lim audit qo’mitalari kodeksida samarali audit muhiti quyidagicha izohlanadi: “Samarali audit faqat kuchli Audit qo’mitasiga ega bo’lish bilan cheklanmaydi; u vakolat va hisobdorlik aniq belgilangan, erkin harakat qilishga imkon beradigan hamda asosida o’zaro hurmat, ishonch va halollik yotgan tashkiliy madaniyatni ham talab qiladi”².

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yevropa tajribasining birinchi farqlovchi belgisi – audit qo’mitasining “butun kafolat va nazorat muhiti” bo’yicha markaziy koordinatsion roli. Buyuk Britaniyada “Xizmat odobi va xulq-atvor kodeksi” (CUC) audit qo’mitasini boshqaruv kengashiga yordam beruvchi organ sifatida belgilab, uning vazifalarini moliyaviy hisobotlarni ko’rib chiqish, ichki nazorat va boshqaruv samaradorligi bo’yicha kafolatlarni izlash hamda ichki audit rahbari yillik hisobotini qabul qilish bilan bog’laydi: “Audit qo’mitasining vazifasi – boshqaruv organiga butun kafolat va nazorat muhiti bo’yicha maslahat berish va ko’maklashishdir”. Bu yerda ichki audit qo’mitasiga “axborot yetkazib beruvchi” emas, balki audit qo’mitasi orqali boshqaruv kengashiga mustaqil nazorat signalini beruvchi institut sifatida ko’riladi³.

Ikkinchi belgi – ichki auditni tashkil etish shaklining moslashuvchanligi (in-house, konsorsium, outsorsing yoki gibrud). Yevropa oliy ta’lim tizimida ko’plab muassasalar resurs va kompetensiya cheklovlari sababli ichki auditni to’liq shtat asosida emas, balki outsorsing yoki co-sourcing modelida yuritadi. Buni “Xizmat odobi va xulq-atvor kodeksi” (CUC) ham ochiq tan oladi: “Ichki auditga yondashuv in-house, konsorsium a’zoligi, outsorsing yoki gibrud shaklda bo’lishi mumkin”. Mazkur moslashuvchanlik nodavlat OTMLar uchun ham ayniqsa muhim, chunki u ichki auditning mustaqilligini saqlagan holda (audit qo’mitasi nazoratida) zarur ekspertiza va resurslarni jalb qiladi.

Uchinchi belgi – audit qo’mitasining ichki audit ustidan real “oversight” funksiyasi: tayinlash yoki bo’shatish bo’yicha ishtirok, audit rejasini ko’rib chiqish, natijalarni eshitish, tavsiyalar ijrosini monitoring qilish va ichki audit resurslarining yetarililigini baholash. “Xizmat odobi va xulq-atvor kodeksi” (CUC)da audit qo’mitasi ichki audit bo’yicha quyidagilarni bajarishi lozimligi ta’kidlanadi: “ichki audit ish rejasini ko’rib chiqish”, “ichki auditorlar ish natijalari bo’yicha davriy hisobotlarni qabul qilish”, “menejmentning tavsiyalar bo’yicha munosabatini va javob choralarni monitoring qilish”, “ichki auditning institut ichidagi pozitsiyasi va resurslari yetarililigini ta’minlash”. Bu talablar ichki auditni “qog’ozdagi funktsiya”dan “boshqaruvdagi ishlaydigan kafolat mexanizmi”ga aylantiradi.

To’rtinchi belgi – mustaqillikni aniq tashkiliy joylashuv va “ikki kanalli hisobdorlik” orqali mustahkamlash. Irlandiya (Trinity College Dublin) tajribasida ichki auditorning professional jihatdan audit qo’mitasiga to’g’ridan-to’g’ri hisobot berishi, ma’muriy masalalarda esa boshqaruv kotibiyati (governance)ga birlashtirilishi aniq yozilgan: “Ichki auditor ichki audit funksiyasi bo’yicha Audit qo’mitasiga bevosita hisobot beradi, ma’muriy masalalarda esa boshqaruv kotibiyati rahbariga hisobot beradi”. Ushbu joylashuvning mazmuni ham alohida izohlanadi: “Bunday joylashuv masalalarni zarurat tug’ilganda to’g’ridan-to’g’ri yuqori rahbariyatga va Kengashga eskalatsiya qilish va ichki auditorning obyektivligini saqlashga xizmat qiladi”.

Beshinchi belgi – riskga asoslangan yillik rejalashtirish va rejaning audit qo’mitasi tomonidan tasdiqlanishi. Irlandiya (Trinity College Dublin) ichki audit ustavida bu talab juda amaliy ifodalangan: “Ichki auditor kamida yiliga bir marta Audit qo’mitasi va yuqori rahbariyat fikrlarini inobatga olgan holda riskga asoslangan ichki

² Higher Education Audit Committees Code of Practice. - 2020. - 19 p.

³ The University of Dublin, Trinity College. Internal Audit Charter. - Dublin: The University of Dublin, Trinity College, 2025. - 6 p. - Approved by the Audit Committee: 27 May 2025; Approved by the Board: 04 June 2025.

audit rejasini ishlab chiqadi va uni Audit qo'mitasiga ko'rib chiqish hamda tasdiqlash uchun taqdim etadi". Audit jarayoni ham "risklarni baholash – audit tekshiruv jarayonini o'tkazish bosqichi – dastlabki audit hisoboti – rahbariyat javobi – yakuniy audit hisoboti" ketma-ketligida tashkil etilib, yakuniy hisobot audit qo'mitasiga taqdim etilishi Irlandiya audit qo'mitasi qo'llanmasida ham aniq ko'rsatib berilgan.

Oltinchi belgi – tavsiyalar ijrosini tizimli monitoring qilish va verifikatsiya. Yevropa tajribasida audit natijalari "tavsiyalar logi"da yuritilib, rahbar bo'linmalar audit qo'mitasida muntazam ravishda ijro holatini himoya qiladi; ichki audit esa "bajarildi" deb belgilangan tavsiyalar bo'yicha namunaviy verifikatsiya o'tkazadi. Irlandiya (Trinity College Dublin) qo'llanmasida bu mexanizm shunday yoritiladi: "Ichki audit tavsiyalari Audit Recommendations Log orqali kuzatiladi, ya'ni bo'linma rahbarlari yiliga ikki marta Audit qo'mitasiga ijro holati bo'yicha ma'lumot beradi, shundan so'ng ichki audit 'Bajarildi / Risk qabul qilindi' deb belgilangan tavsiyalar bo'yicha namunaviy verifikatsiya o'tkazadi". Bu amaliyot ichki auditni "hisobot yozib beruvchi" emas, balki "natijaga olib boruvchi" boshqaruv mexanizmi sifatida ishlatadi.

Yettinchi belgi – qamrovning kengligi va moliyaviy masalalar bilan cheklanmasligi. Yevropa oliy ta'lim amaliyotida ichki auditning qamrovi ta'lim jarayonlari, IT va ma'lumotlar boshqaruvi, xaridlar, grantlar, filial va sho'ba tuzilmalar, aktivlar, kadrlar va etika kabi yo'nalishlarni ham qamrab oladi. Irlandiya (Trinity College Dublin) ustavi bu prinsipni juda keng ifodalaydi: "Universitetning barcha faoliyat turlari, mablag' manbasidan qat'i nazar, ichki audit qamroviga kiradi; ichki audit ko'lami faqat moliyaviy masalalar bilan cheklanmaydi". Bu yondashuv nodavlat OTMLar uchun bevosita amaliy ahamiyatga ega: ta'lim sifati va akkreditatsiya risklari, kontrakt tushumlari barqarorligi, IT xavfsizligi, akademik halollik va manfaatlar to'qnashuvi kabi risklar moliyaviy risklar qatori audit "universum"iga kiritiladi.

Sakkizinchi belgi – sifatni ta'minlash va mustaqil tashqi baholash (QAIP/EQA). Yevropa oliy ta'lim amaliyotida ichki auditning professionalligi muntazam ravishda ichki monitoring, o'z-o'zini baholash va tashqi baholash orqali tekshirilib boradi. Irlandiya (Trinity College Dublin) ustavida tashqi baholashning davriyligi ham normativ qo'yilgan: "Tashqi baholash kamida har besh yilda bir marta universitetdan tashqaridagi malakali mustaqil baholovchi (yoki jamoa) tomonidan o'tkaziladi". Bu talab ichki auditga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi: audit sifati faqat ichki fikr bilan emas, tashqi professional mezonlar bilan ham tasdiqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Higher Education Audit Committees Code of Practice. - 2020. - 19 p.
2. The University of Dublin, Trinity College. Internal Audit Charter [. - Dublin: The University of Dublin, Trinity College, 2025. - 6 p. - Approved by the Audit Committee: 27 May 2025; Approved by the Board: 04 June 2025.
3. The Institute of Internal Auditors. International Professional Practices Framework (IPPF). – Altamonte Springs, Florida: IIA, 2017.
4. Committee of University Chairs. Higher Education Audit Committees Code of Practice. – London: CUC, 2020.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 3

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
